

Прегледни рад
УДК: 342.53(410.1)
342.53(4)
DOI: 10.5937/zrffp55-59552

ЕВОЛУЦИЈА ПРЕДСТАВНИЧКОГ ТЕЛА: ПОГЛЕД КРОЗ ПРИЗМУ УСТАВНЕ ИСТОРИЈЕ

Бојан Ч. БОЈАНИЋ

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Правни факултет
Косовска Митровица (Србија)

Примљен: 16. 6. 2025.
Прихваћен: 10. 12. 2025.

ЕВОЛУЦИЈА ПРЕДСТАВНИЧКОГ ТЕЛА: ПОГЛЕД КРОЗ ПРИЗМУ УСТАВНЕ ИСТОРИЈЕ

Кључне речи:
парламент;
представничка
власт;
уставна историја;
народна
сувереност;
модернизација.

Сажетак. Аутор се у раду бави уставноправном и историјском анализом еволуције представничког тела, са посебним освртом на формирање и развој парламентарних институција у Енглеској и државама европског континента. Кроз историјско-компаративну призму разматрају се различити облици репрезентативности – од средњовековних сталешких скупштина до савремених парламената – и њихов утицај на концепте народне суверености, владавине права и поделе власти. Указује се на комплексност уставне еволуције парламентаризма, као и на значај културно-институционалног контекста за разумевање различитих модела представништва. Поседна пажња посвећена је утицају европских интеграција, модернизације парламената и новијих реформи у функцији уравнотежења односа између извршне и законодавне власти. Истраживање је засновано на нормативној, историјској и компаративној методи, уз ослањање на релевантну савремену литературу из области уставне теорије и уставне историје.

Увод

Историја представничких тела, посебно парламената, представља један од најзначајнијих сегмената уставне (р)еволуције и политичке модернизације европских држава. Од средњовековних сталешких скупштина до савремених демократских парламената, ова институција била је и остала место у коме се сусрећу сувереност, легитимност и јавна власт. Њено историјско обликовање било је неодвојиво од развоја концепата попут народне суверености, владавине права и поделе власти. Предмет истраживања овог рада јесте анализа историјске и уставноправне еволуције представничких тела са фокусом на енглеско искуство и евроконтинентални модел, док ће специфичности развоја народног представништва у Србији бити анализирани у неком од наредних истраживања. Ова компаративна анализа омогућава дубље разумевање, бољи увид у то како су се различити правни и политички системи прилагођавали идеји представничке демократије и како се у различитим контекстима развијала улога парламента као кључне институције уставног поретка.

Истраживање полази од претпоставке да парламенти нису само историјски производ борбе за ограничење монархове власти већ и резултат ширег друштвених процеса – од феудалне структуре, преко буржоаских револуција, до савремених облика власти, укључујући и утицај европских интеграција. Стога, у раду се комбинује историјска и уставноправна анализа, уз осврт на друштвени и идејни контекст у коме су се парламенти развијали. Методолошки оквир рада ослања се на нормативну и историјску методу, уз примену компаративноправне анализе. Историјска метода омогућила је праћење институционалне еволуције парламената у кључним историјским фазама – од средњег века до модерног доба. Нормативна анализа примењена је у разматрању уставноправног положаја представничких тела, њихових надлежности и уставних основа, док је компаративна метода омогућила паралелну анализу англосаксонског и евроконтиненталног модела. Истраживање је ослоњено како на класичне академске изворе из области уставног права и правне историје тако и на савремену литературу, укључујући радове

Баџота (Bagehot), Дајсија (Dicey), Кортнија (Courtenay), Ловоа (Lavaux), наших доајена Јовановића и Јовичића, као и недавне студије о европеизацији националних парламената и институционалним последицама реформи из периода након Лисабонског уговора.

„Мајка њарламенџа”

Историјско искуство Енглеске представља најрепрезентативнији пример поступне и институционално стабилне еволуције представничке власти. Упркос почетној доминацији апсолутистичке монархије, Енглеска је у релативно раној фази развила механизме који су постепено ограничавали краљевску власт у корист институције Парламента.

Енглеска, иако је историјски препозната као колевка парламентаризма и модел за већину савремених парламентарних система, у својим раним фазама развоја није се суштински разликовала од других апсолутних монархија – краљ је био носилац свих основних функција власти: законодавне, извршне и судске. Ипак, постоје бројни примери који показују да је краљ у одређеним ситуацијама тражио савет или потврду од најближих сарадника, а често је био и принуђен да одлуке доноси уз пристанак високог племства и црквених великодостојника. Већ у норманском периоду настају институционални облици као што су *curia minor* – краљево окружење и *curia major* – Краљевски савет (Лово, 1999, стр. 243). Из управо тог Краљевског, односно Великог савета (*Magnum Concilium*), сазиваног још у XIII веку, развио се енглески парламент – једно од кључних историјских достигнућа у борби племства против апсолутизма монарха. Велики значај у овом процесу има и *Magna Carta Libertatum* из 1215. године, којом је успостављен принцип да за увођење пореза и других намета мора постојати сагласност скупштине, у којој су поред црквених и световних великодостојника учествовали и они вазали који су земљу добили директно од краља – *tenants in chief* (Courtenay, 1911, стр. 12). Такође, Краљевски савет стиче право да краљу подноси петиције (Лово, 1999, стр. 244).

Један од кључних корака у формирању енглеског парламента одиграо се 1254. године, када је краљ Хенри III, суочен са озбиљним финансијским проблемима, издао наредбу да сваки шериф из свог округа пошаље по два представника како би се постигла сагласност о висини и врсти помоћи која ће бити додељена краљу. Ови представници нису заступали искључиво земљопоседнике, већ све „слободне становнике округа” – *freemen* (Courtenay, 1911, стр. 12). Након што је Хенри III 1265. године одбио да сазове Краљевски савет, то уместо њега чини Симон де Монфорт, један од најистакнутијих енглеских барона. У овај савет, који почиње да се назива Парламентом (Јовичић, 2006, стр. 27), поред барона и црквених прелата,

први пут су укључени и представници грофовија, градова, као и ниже племство. Ипак, тек 1295. године, за време краља Едварда I, сазива се тело које по свом саставу и надлежностима подсећа на данашњи парламент, познато као „Парламент узор” (*Model Parliament*). С обзиром на околности у којима је овај парламент настао, али и на његов друштвени састав, може се рећи да је у питању представничко тело (Петров, 2004, стр. 15), иако у веома ограниченом, класном смислу, што је Јовичић описао као „народно представништво” у најужем значењу те речи (2006, стр. 27).

Развој парламента наставио се у смеру формирања дводомне структуре. Још у XIV веку, од Великог савета, који је окупљао високо племство и црквене великодостојнике, формира се Дом лордова, док Дом комуна постаје засебно тело које чине представници градова, грофовија и нижег племства. У истом периоду, ниже свештенство престаје да учествује у раду парламента, а питања која се односе на њихове обавезе у погледу пореза разматрају се на посебним заседањима – *Convocations* (Courtenay, 1911, стр. 20). Подела парламента на домове није настала по класичној теорији три сталежа, која би подразумевала засебан дом за свештенство, племство и народ, већ се утврђује подела на два дома: један у који се улази „по сопственом праву”, и други у који се улази „по праву представљања” (Јовичић, 2006, стр. 27).

Први знаци напуштања јединствене парламентарне структуре појављују се 1332. године, а коначан облик дводомног парламента добија се 1341. године. Осим тога, 1376. године, Дом комуна добија сопственог председавајућег – спикера. Од пресудног значаја за развој парламента је XIV век, јер управо тада Дом комуна стиче два кључна овлашћења: право да одобрава порезе и да подноси петиције. Након што би парламент усвојио неопходне порезе, монарх га је распуштао, а трајање заседања било је неизвесно и зависило би од тренутних финансијских потреба краља. Историјски извори указују на изразиту благонаклоност парламента према краљу у одређеним периодима, што потврђују и забележени примери заседања које су трајале и по седам, односно једанаест година за време владавине династије Тјудор. Ипак, овакво продужено трајање заседања имало је и своје позитивне последице – помогло је да парламент постепено изгради навику да делује као стално, континуирано тело, са трајном институционалном улогом у систему власти, сматра Лово (1999, стр. 244). Дводомни парламент постепено добија обресе тела са јасно дефинисаним надлежностима сваког дома, али и са изразито класно одређеним саставом.

Први наговештаји напуштања једнодомне структуре парламента забележени су 1332. године, док је дводомна структура дефинитивно уобличена 1341. године, да би 1376. године Дом комуна добио спикера који председава седницама парламента. Учесталост заседања зависила је од монархове потребе за новцем. Дводомни парламент профилише се као тело са јасно прецизираним надлежностима сваког од два дома, али и класно дефинисаним саставом.

Крајем XIV и почетком XV века успостављен је важан принцип у погледу опорезивања. Уместо да Дом лордова и Дом комуна сваки за себе утврђује износе пореза и других давања, они су се усагласили да то чине заједно. Доњи дом је избачен у први план, а на порезе разрезане у Дому комуна, Дом лордова је давао своју сагласност (Бојанић, 2016, стр. 7). Ова формула настала је 1395. године и постала је правило. За време владавине Хенрија IV, 1407. године установљено је још једно правило – да порези, који морају бити иницирани од стране Дома комуна, неће, док се о њима не усагласе оба дома, бити представљени краљу, кога о томе извештава спикер Дома комуна.

Право парламента да подноси нацрте закона (*bills*) развило се почетком XV века из претходног права да упућује петиције које краљ није био обавезан да прихвати. До краја истог века, парламент је и формално постао главни законодавни орган (Петров, 2004, стр. 16), иако краљ није у потпуности изгубио своја законодавна овлашћења – наставио је да доноси одлуке у облику наредби (*ordinance*) и прокламација (*proclamation*). Иако је начелно важило правило да се закони могу мењати или укидати само доношењем новог закона, у пракси је краљ, у одређеним ситуацијама, вршио измене својим наредбама. Поред права да даје законску санкцију², монархова законодавна моћ била је додатно ојачана посебним правом – *ius dispensandi*, које му је омогућавало да поједине законе суспендује или да од њих изузме одређене субјекте, према својој дискреционој оцени (Јовичић, 2006, стр. 28).

Од XV до XVII века односи између краља и парламента били су непредвидиви и често напети. Иако је повремено постојала сарадња, овај период обележен је честим сукобима који су кулминирали свргавањем и погубљењем краља Чарлса I, 1649. године. Након тога, 1653. године, Оливер Кромвел укида парламент и уместо њега успоставља скупштину, која доноси први и једини писани устав у историји Енглеске – Инструмент власти (*Instrument of Government*), познат и као Кромвелов устав. Овим уставом парламент је постао једнодомно тело, састављено на основу принципа пропорционалне заступљености грофовија (Лово, 1999, стр. 245).

После Кромвелове смрти, монархија је обновљена, када уз сагласност парламента Чарлс II ступа на престо (1660. године), али чак ни након доношења *Triennial Act*³ 1664. године, којим је прописано да се парламент мора

² Након изгласавања законског предлога у парламенту, он се упућује монарху на сагласност, што представља последњу етапу законодавног поступка. Теоретски, у савременом парламентарном систему, монарх може ускратити сагласност на предложени закон, али је успостављен уставни обичај по коме монарх увек даје сагласност, тако да ово његово право данас има искључиво церемонијални карактер.

³ Први *Triennial Act* донет је 1641, други 1664, да би трећи био усвојен од стране Парламента 1694. године. Правило је измењено 1716. године, када је усвојен *Septennial Act*, којим је период између два сазива Парламента са три продужен на седам година (Oxford Reference, 2022).

сазивати најмање једном у три године, краљеви Чарлс II, Џејмс II, као ни њихов претходник Чарлс I, нису се придржавали ове обавезе.

На крају овог дурног периода, коначну победу у дуготрајном сукобу између монархије и парламента однео је управо парламент, који је после Славне револуције 1688. године коначно успео да наметне своју вољу. Вилијам и Мери прихватају Круну из руку Парламента⁴ и потписују *Bill of Rights* из 1689. године. Овај документ поставио је темеље енглеског парламентаризма и имао је изузетан утицај на развој уставности, мада у њему није било много нових норми – све што је наведено већ је било дубоко укорено у дотадашњој политичкој и правној пракси. Та чињеница није изненађујућа, имајући у виду прагматични карактер енглеског права и политике (Петров, 2004, стр. 16).

Након усвајања *Bill of Rights* 1689. године, Парламент је почео редовно да заседа сваке године, а његова улога као врховног законодавног тела дефинитивно је утврђена усвајањем *Act of Settlement* из 1701. године. С друге стране, монарх је задржао извршну власт (Пејић, 2011, стр. 22). Енглески парламент, односно „Краљица у Парламенту” (*Queen-in-Parliament*),⁵ састоји се из три чиниоца – краља или краљице, Дома лордова и Дома комуна. Квинтин Хог (Quintin Hogg) сликовито описује да су парламент и влада „глава и руке” државног уређења, док монарх представља његово „срце” (1946, стр. 16). Ово објашњава тиме што је управо монарх тај који сазива и затвара годишња заседања парламента, као и тиме што, формално, има право законодавне санкције. Ипак, та овлашћења у пракси више немају стварни значај – право законодавне санкције последњи пут је употребљено у време краљице Ане, а данас је потпуно потиснуто уставном конвенцијом, према којој монарх аутоматски потписује законе које су оба дома већ усвојила (Симовић и Петров, 2018, стр. 170–171). Улога монарха као „јединог законитог носиоца оригинерне власти” потврђује се и кроз надлежност да

⁴ Славна револуција означила је пресудну прекретницу у односу снага Парламента и Круне у Енглеској. Усвајањем Повеље о правима (*Bill of Rights*, 1689. године) практично су искључене могућности како за католичку монархију тако и за монархов апсолутизам. Овлашћења монарха су строго ограничена – више није могао суспендовати законе, уводити нове законе по властитој жељи, вршити постављања, нити одржавати стајаћу војску у мирнодопском периоду. Истовремено, салбљењем улоге Круне, Парламент је све више утврђивао сопствену власт. Вилијам III и Мери II су крајем 1688. и почетком 1689. године преузели власт не као наследници по чисто династичком праву, већ као монарси које је Парламент признао и изабрао. Та чињеница, да Круна долази „из руку Парламента”, симболизује почетак ере парламентарне суверености.

⁵ Реч је о колективном правном субјекту, који је носилац врховне законодавне власти Уједињеног Краљевства, састављеном од британског монарха и два дома Парламента који делују заједно. За ово тело користи се и назив „Круна у Парламенту” (*Crown-in-Parliament*), а када је краљ на челу монархије – „Краљ у Парламенту” (*King-in-Parliament*).

именује све судије у земљи, при чему све судске пресуде формално гласе у име Његовог (или Њеног) величанства (Hogg, 1946, стр. 16). Иако уставно-правна доктрина углавном прихвата концепт „јединства тројства” као основу енглеског парламента – састављеног од Круне, Дома лордова и Дома комуна (Adonis, 1996, стр. 11; Blackstone, 1893, стр. 111; Dicey, 1915, стр. 3), постоје и супротстављена гледишта. Тако, истакнути конституционалиста Ајвор Џенингс (Ivor Jennings) сматра да је схватање парламента као јединственог органа само правна фикција и тврди да се Парламент у ствари састоји од два, ако не и три посебна тела (1969, стр. 2–3). Ипак, упркос научном ауторитету Џенингса, чини се да је прихватљивији став који енглески парламент посматра као институцију сложене унутрашње структуре, чији делови, иако различити, функционишу као повезани елементи једног јединственог система (Петров, 2004, стр. 16).

Од краја XVII века енглески парламент сматра се носиоцем суверености, при чему се прави разлика између правне и политичке суверености. Парламенту се признаје правна сувереност, док политичка сувереност припада бирачком телу (Јовичић, 2006, стр. 29). Суверенитет Парламента – понекад описан и као његова „свемоћ” (*omnipotence*) – подразумева потпуну слободу у доношењу нових закона и укидању постојећих, без икакве могућности да одлуке Парламента буду стављене под контролу или оцену било ког другог органа. Ниједан закон или акт који Парламент донесе не може бити измењен или укинут изван самог Парламента (Бојанић, 2016, стр. 9). Међутим, ово не значи да је Парламент у потпуности ослобођен било каквих ограничења. Наиме, у енглеском парламентарном систему посебно је значајан утицај јавног мњења, које је често пресудни фактор, чак важнији од саме Круне или Парламента. Јавно мњење, персонификовано кроз бирачко тело, представља носиоца политичке суверености, а правни суверен – Парламент – пажљиво води рачуна да не донесе одлуку која је у супротности са ставовима грађана, будући да би такво одступање највероватније било санкционисано на првим наредним изборима (Јовановић, 2010, стр. 13).

Начело парламентарне суверености, као кључни принцип, Ерскин Меј (Erskine May) 1844. године описује речима: „Законодавна власт парламента простире се на целом Уједињеном Краљевству, свим колонијама и иностраним поседима; и нема других ограничења до оних која су својствена свакој власти – спремности народа да јој се повинује или његовој моћи да јој се одупре. [...] он није ограничен повељом или уставом, већ има искључиво право да доноси и мења законе и да управља краљевством” (Silk & Walters, 1992, стр. 37). Слично схватање овог начела даје и Дајси, који наглашава да је доктрина парламентарне суверености потпуно прихваћена у енглеском праву, и то како у свом позитивном тако и у негативном смислу (Dicey, 1915, стр. 3–4).

Познату политичку максиму о свемоћи парламента, коју је Блекстон с разлогом сматрао „сувише јаком” (*too bold*), најпластичније је изразио Де

Лолм својом чувеном изјавом да „Парламент може све, осим да мушкарца учини женом и обрнуто” (De Lolme, 1979, стр. 132). Постоје и аутори који иду корак даље, доводећи у питање потпуну тачност Де Лолмове познате тврдње. Наиме, они указују да, ако би Парламент заиста донео закон којим се мушкарци проглашавају женама, онда би, иако не биолошки, правно – мушкарци заиста били жене (Laundi, 1989, стр. 41). Слично томе, Дајси подсећа на речи судије Едварда Коука, који је нагласио да је „моћ и јурисдикција Парламента толико узвишена и апсолутна да је немогуће ограничити је било чиме или било ким, у оквиру било којих граница” (Dicey, 1915, стр. 4).

Ипак, иако се на први поглед може стећи утисак да је парламентарна сувереност апсолутна и неограничена, у стварности постоје одређена ограничења. Притом, не мисли се на теоријске ставове који сугеришу да сувереност Парламента није потпуна јер извршна власт припада влади и тиме указују на поделу власти. Такав аргумент тешко је одржив из два разлога. Прво, сувереност је по својој природи јединствена и недељива – или постоји, или је нема. Она је лоцирана на једном месту, у једном органу, и проистиче из једног извора – бирачког тела, односно народа. Друго, иако влада управља земљом и носилац је извршне власти, њена улога се своди на спровођење закона које је усвојио суверени парламент. Баш као што ниједан суд у Краљевству нема овлашћење да преиспитује акте парламента, тако ни влада, нити било који министар, немају право да мењају или укидају законе донесене у парламенту – могу их само примењивати.

Чињеница да ниједан закон не ступа на снагу без формалног пристанка Круне не значи да је суверенитет Парламента тиме ограничен, јер, као што је већ истакнуто, парламент се састоји од три саставна дела – краља или краљице, Дома лордова и Дома комуна. Када монарх даје своју сагласност на законе које су изгласали оба дома (или само Дом комуна у случају финансијских питања), он поступа као саставни део тог јединственог тела.

Чини се да је данас, више од једног века након објављивања чувеног Дајсијевог дела о енглеском уставу, сасвим легитимно разматрати ограничења парламентарне суверености која су се појавила услед великих промена у уставном поретку током XX и XXI века. Један од кључних фактора био је улазак Велике Британије у Европску унију, што је довело до тога да судови у Енглеској нису могли да примене законе донесене у Парламенту ако би били у супротности са правом Европске уније (Bradley, 2011, стр. 35). Сада треба имати на уму и нову реалност, ону након Брексита и у том контексту размишљати о могућој мери васпостављања суверености Парламента. Поред тога, акти о деволуцији, који регулишу положај Шкотске, Северне Ирске и Велса, представљају додатно ограничење парламентарне суверености – иако, са становишта строгог правног формализма, Вестминстерски парламент и даље има овлашћење да доноси законе који се односе на Шкотску, таква одлука била би доживљена као противуставна. Ограничавајући ефекат има

и Закон о људским правима из 1998. године, према којем су судови дужни да законе тумаче, кад год је то могуће, у складу са Европском конвенцијом о људским правима, чак и онда када би се тиме нарушила изричита воља законодавца (Петров, 2007, стр. 122–123). Ипак, упркос свим тим ограничењима, може се закључити да начело парламентарне суверености и даље представља основну одлику енглеског уставног система.

У XVIII веку, Дом лордова био је под доминацијом земљопоседничке аристократије, која је имала подршку Протестантске цркве и моћне буржоазије. Улазак у Парламент био је у великој мери условљен припадношћу аристократском слоју и званичној цркви. Знамените промене донела је реформа из 1829. године, којом су католицима призната политичка права, и изборна реформа из 1832, која је означила почетак демократских промена у представничком систему (Јовановић, 1990, стр. 29). Током XVIII века велики проблем представљала је неједнака заступљеност градова и грофовија у Дому комуна. Индустријализација је довела до значајног раста појединих урбаних центара, који, упркос економској снази, нису имали право на представнике у Парламенту. Супротно томе, постојали су сиромашни и скоро празни градови који су ипак имали право да шаљу своје посланике, што је омогућавало појединим аристократама да контролишу више таквих изборних јединица. Покрет за реформу парламента покренула је радничка класа почетком XIX века, а убрзо се том захтеву придружила и буржоазија. Део аристократије, препознајући све већу моћ буржоазије као резултат индустријске револуције, прихватио је неопходност реформе. Иако изборна реформа из 1832. није донела опште право гласа и имала је своје недостатке, „у целини гледано, била је успешна” (Vagehot, 1896, стр. 2), јер је означила први велики пораз аристократије и почетак процеса демократизације енглеског друштва (Петров, 2004, стр. 17).

Енглески парламентарни систем развијао се током дугог историјског периода, постепено и еволутивно, без унапред дефинисаних теоријских конструкција, већ тако што су правила формирана и потврђивана у пракси. Басет подсећа на карактеристичну енглеску склоност ка практичном деловању у датим околностима, без унапред утврђених визија и планова, што је резултирало системом који је необичан спој „тумарања и добре среће” (Bassett, 1935, стр. 8).

Евроконтинентално искуство – од сталешких скујшићина до модерној народној парламентарности

У Француској су представничке институције настале на темељу теорије о постојању једног политичког народа који изражава јединствену и општу вољу (Спекторски, 2000, стр. 37), за разлику од енглеског модела, где је развој

парламентарних институција био резултат постепене еволуције и борбе за ограничавање краљеве власти. Док је енглеско искуство специфично по томе што није засновано на сталешким основама, француски парламент, као и парламенти већине других европских држава попут Шпаније, Италије, Холандије и других, развијени су из средњовековних сталешких скупштина.

У Немачкој су сталешке скупштине сазиване од стране краља, чију је власт у том периоду ограничавао избор од стране кнезова и постављање од папе. У документима из тог времена ове скупштине се називају *colloquia*, *consilia*, *curiae generales*, *conventus*, а наглашавало се да је присуство на тим скуповима било обавезно (Marongiu, 1968, стр. 26). О значају тих скупштина сведочи и запис из 1119. године, у којем Хенри V, у контексту преговора са папом Каликстусом (*Calixtus*), истиче да се о тако важном питању као што је инвеститура не може одлучити без сазивања скупштине кнежева царства. Важност консултативног процеса показује и изјава моћног Фридриха Барбаросе из 1159. године, који је нагласио да „кнежеви и мудри људи” морају бити питани за мишљење у вези са најважнијим питањима (Marongiu, 1968, стр. 26). Једна од скупштина одржаних у Барбаросино време, Дијета из 1154. године, на којој су учествовали представници италијанских вароши и градова, описана је од стране хроничара Ота Морене (*Otto Morena*) као *parlamentum* – термин који се тада први пут јавља у историјским записима (Marongiu, 1968, стр. 26). Временом, овакве скупштине почињу да добијају вишеструку улогу, представљајући истовремено велики савет, парламент и суд правде.

Савети одржавани у Шпанији током X и XI века често су имали облик црквених сабора, али су истовремено обављали и политичке, судске и опште скупштинске функције. Ови савети били су разноликог састава и бавили су се широким спектром питања – од расправа и одлучивања до суђења. Хришћанску Шпанију у том периоду карактерисао је недостатак политичког и институционалног јединства. Тако је, на пример, Краљевина Астурија неговала германске традиције, са скупштином „слободних људи” која је постојала као саветодавно тело уз краља (Marongiu, 1968, стр. 30). Слични облици скупштинског организовања постојали су и у другим шпанским краљевинама, а током XIII века ове институције добијају обележја сталешких скупштина. У жељи да корене парламентаризма сместе што даље у прошлост, неки историчари из либералног периода су ове скупштине романтичарски називали кортесима (Marongiu, 1968, стр. 62), мада се не може порећи чињеница да је тај термин био коришћен за неке од облика ових тела и у званичним документима тог доба. Разлог зашто су, како се тврди, парламенти са градским представницима почели да се формирају на Иберијском полуострву крајем XII века повезан је са посебним околностима Реконкviste (*Reconquista*) тих година. Краљеви Леона и Кастиље успели су да током ратова против Алморавида и Алмохада поврате велики број значајних градова. Уместо да те територије уступе у феуд племићима који су

учествовали у војним походима, владари су их организовали као слободне градове, познате као комуне. Тако је 1126. године Алфонсо I издао општу повељу о слободама са циљем да охрабри досељавање становништва са територија под муслиманском влашћу. Како су се краљеви Кастиље налазили у непосредној конкуренцији са развијенијим муслиманским државама на југу Пиринејског полуострва, настојали су да привуку трговце и земљораднике тако што су им признавали имовинска права и додељивали посебне привилегије (van Zanden et al., 2012, стр. 3).

У Француској је постојала дуга традиција одржавања „синодалних дијета” која сеже још у IX век. Та пракса се наставила и у XIII веку, а ове скупштине имале су двоструку природу – биле су и црквени сабори и световне скупштине (Marongiu, 1968, стр. 30). Поред ових, монарси су сазивали и велике феудалне скупштине у којима су учествовали високи племићи и црквени великодостојници. Њихова подршка била је кључна јер су у XIII веку представљали најмоћнији друштвени слој. Понекад су у ове скупштине били укључивани и представници градова, нарочито оних са већим степеном самосталности. Као формални почетак сталешких скупштина у Француској сматра се 1302. година, када је краљ Филип Лепи сазвао црквене и световне великодостојнике, као и представнике градова, да заједнички разматрају важна питања од значаја за краља, краљевство, слободу цркве, свештенство, племство и остале становнике краљевства (Marongiu, 1968, стр. 95).

Сталешке скупштине у Француској су се одржавале током наредна два века, јер су слабим монарсима представљале неопходан ослонац без којег нису могли да владају и који им је служио као средство за јачање апсолутне власти. Када је краљевска власт постала довољно снажна да више није зависила од подршке сталешких скупштина, монарси су престали да их сазивају (Marongiu, 1968, стр. 98).

Сталешке скупштине у Француској укинуте су 1614. године, а слична судбина задесила је и друге европске државе, изузев Пољске, где су „племићке скупштине” наставиле да постоје и јачају, јер краљевска власт није успела да оствари пуну сувереност (Спекторски, 2000, стр. 132). Краткотрајна обнова сталешког представништва у Француској догодила се 1789. године, када је краљ, суочен са озбиљним финансијским потешкоћама и потребом да уведе нове порезе, морао да затражи сагласност сталежа, јер није био у могућности да то уради самостално. Заседање те скупштине обележило је почетак велике политичке и друштвене трансформације познате као Француска револуција. Како истиче Јовановић, револуција је довела и до укидања сталешког представништва и до слома апсолутне монархије (1990, стр. 115). Сталешка скупштина је коначно укинута 17. јуна 1789. године, када је Трећи сталеж прогласио себе Народном скупштином.

После револуције, Француска је, по узору на Сједињене Америчке Државе, добила свој први писани Устав на европском континенту (1791),

којим је апсолутна монархија замењена уставном, а принцип монархијске суверености уступио место принципу народне суверености. Ово је био почетак процеса демократизације и стварања модерног представничког система.

Међутим, уставни развој Француске у наредном периоду био је изузетно турбулентан. Док је Устав из 1791. године поставио Парламент изнад Круне, Устав из 1814. изменио је овај однос у корист Круне. Период након усвајања првог Устава био је обележен нестабилношћу, што је олакшало увођење „диктатуре Скупштине”. Француска је у раздобљу од 1792. године, када је проглашена републиком, па до 1815. године, учествовала у бројним ратовима. Диктатура Скупштине постепено је уступила место диктатури Наполеона. Након његовог пада уследио је повратак монархије и династије Бурбон. Устав Рестаурације из 1814. године донео је нову равнотежу у односима између органа власти, при чему је примат поново стекао монарх у односу на дводомни Парламент.

Бирачко право се постепено ширило, али је након револуције 1848. године, и поред формалних одредби, оно било значајно сужено – број бирача смањен је са 9.600.000 на 6.800.000 (Јовановић, 1990, стр. 141). Уставом из 1848. године, којим је обновљена република, односи између председника Републике и Парламента нису били прецизно уређени, што је довело до честих сукоба између ова два органа, који су оба имала демократски легитимитет. Ови сукоби кулминирали су државним ударом Луја Наполеона 1851. године. До краја XIX века, Парламент, посебно његов Горњи дом, добија доминантну позицију у политичком систему, док се улога председника Републике своди на формалну фигуру, а влада на извршни одбор парламента (Петров, 2010, стр. 37).

Док је процес уједињења Француске и Енглеске био завршен неколико векова раније, у Немачкој се ово питање отвара тек у XIX веку. Овај процес имао је значајан утицај на конституисање власти и коначно формирање парламентарног система. Немачки савез, основан 1815. године, био је обележен доминацијом Пруске и Аустрије, а њихов међусобни сукоб на крају је довео до распада Савеза 1866. године. У настојању да учврсте државно јединство и повежу своје територије са јужним државама, било је потребно успоставити још један орган, поред владара, који би обезбедио репрезентацију представника свих регија (Јовановић, 1990, стр. 215). Тај орган био је Парламент, састављен из два дома, при чему је Доњи дом био изборни и носио сталешки карактер. Парламент је имао надлежности у области законодавне и буџетске власти, коју је делио са Круном. У то време, покушаји уставних реформи у Прусској нису уродили плодом – законодавну власт није вршило народно представништво, већ посебно тело које су чинили високопозиционирани великодостојници и чиновници (Јовановић, 1990, стр. 216).

Француска револуција из 1848. године утицала је и на револуционарна кретања у немачким државама, а посебно на промене у Прусској.

До тада апсолутна монархија, Пруска је након ових догађаја прихватила уставну монархију, а новоформирано народно представништво добило је дводомну структуру, при чему је законодавна власт подељена са монархом (Пејић, 2011, стр. 23). Процес конституционализације настављен је и после коначног уједињења Немачке 1871. године, при чему је парламент задржао своју дводомну организацију и у каснијем периоду, укључујући и време Вајмарског устава из 1919. године, којим је успостављен рационализовани парламентаризам.

Закључак

Историјски развој представничког тела у различитим уставним системима указује на сложену везу између институционалног облика власти и културно-историјског контекста у коме се та власт остварује. Енглески модел парламентаризма показује снагу еволутивног прилагођавања и институционалне стабилности, док француски модел илуструје трансформативни капацитет народне суверене воље кроз уставотворни активизам и револуционарне прекиде.

Од једног неформалног саветодавног тела из норманског периода – краљевог окружења, преко Великог савета први пут сазваног у XIII веку, енглески парламент након Славне револуције (1688. године) трансформира се у тело које успоставља супрематију у односу на монарха. Доктрина парламентарне суверености вековима је носећи стуб енглеског уставног права.

У Француској је развојни пут представничког тела био веома турбулентан. Зачеци су биле синодалне дијете сазиване још од IX века, да би осим њих, почев од XIII века, монарси сазивали и велике феудалне скупштине, од којих су с временом „одустали”. Буржоаска револуција донела је нову етапу, када је Трећи сталеж себе прогласио Народном скупштином. Ни конституционализација народног представништва 1791. године није, међутим, донела мирнији уставни развој ове институције.

Схватање представничког тела као темеља уставне демократије захтева не само институционалне механизме већ и политичку културу у којој су демократске вредности, транспарентност и одговорност реално присутни. Тек тада парламент прелази из формалне у суштинску категорију – као израз слободне воље грађана и стварни чинилац уставног поретка.

Литература

- Бојанић, Б. (2016). *Парламент у уставном развоју Србије* (необјављена докторска дисертација). Правни факултет, Косовска Митровица.
- Јовановић, С. (1990). *Примери њолијичке социологије – Енглеска, Француска, Немачка 1815–1914*. Сабрана дела Слободана Јовановића, том 10. Београд: БИГЗ – Југославија публик – Српска књижевна задруга.
- Јовановић, С. (2010). Предговор. У: С. Лоу (прир.), *Енглески парламентаризам* (стр. 11–14). Београд: Правни факултет.
- Јовичић, М. (2006). *Уставни и њолијички системи. Изабрани сјиси*, књ. 5. Београд: Службени гласник – Правни факултет.
- Лово, Ф. (1999). *Велике савремене демократије*. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Пејић, И. (2011). *Парламентарно њраво*. Ниш: Правни факултет.
- Петров, В. (2004). *Сукоб домова у дводомном систему*. Београд: Службени гласник.
- Петров, В. (2007). *Енглески устав*. Београд: Правни факултет – Службени гласник.
- Петров, В. (2010). *Парламентарно њраво*. Београд: Правни факултет.
- Симовић, Д. и Петров, В. (2018). *Уставно њраво*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Спекторски, Е. (2000). *Држава и њен живој*. Београд: Правни факултет.
- Adonis, A. (1996). *Parlament danas*. Podgorica: Unireks.
- Bagehot, W. (1896). *Essays on Parliamentary Reform*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner and Co.
- Bassett, R. (1935). *The Essentials of Parliamentary Democracy*. London: Macmillan.
- Blackstone, W. (1893). *Commentaries on the Laws of England in Four Books*. Vol. 1. Philadelphia: J. B. Lippincott Co.
- Bradley, A. (2011). The sovereignty of Parliament—form or substance. In: J. Jowell & D. Oliver (Eds.), *The Changing Constitution* (pp. 27–55). Oxford: Oxford University Press.
- Courtenay, I. (1911). *Parliament: Its History, Constitution and Practice*. London: Williams and Norgate.
- De Lolme, J. L. (1979). *The Constitution of England*. New York: Arno Press.
- Dicey, A. V. (1915). *Introduction to the Study on the Law of the Constitution*. London: Macmillan.
- Hogg, Q. (1946). *The Purpose of Parliament*. London: Blanford Press.
- Jennings, I. (1969). *Parliament*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laundi, P. (1989). *Parliaments in the Modern World*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company.
- Marongiu, A. (1968). *Medieval Parliaments: A Comparative Study*. London: Eyre & Spottiswoode.
- Oxford Reference*. (2022). <https://www.oxfordreference.com>
- Silk, P., & Walters, R. (1992). *How Parliament Works*. London: Longman.
- van Zanden, J. L., Buringh, E., & Bosker, M. (2012). The rise and decline of European parliaments, 1188–1789. *The Economic History Review*, 63(3), 835–861. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0289.2011.00612.x>

Бојан Ч. БОЈАНИЋ

University of Priština in Kosovska Mitrovica
Faculty of Law
Kosovska Mitrovica (Serbia)

The Evolution of Representative Institutions: A Perspective Through the Prism of Constitutional History

Summary

This paper examines the historical development of representative institutions through a comparative constitutional lens, focusing on two major models: the English and the French. The English model is distinguished by legal continuity and gradual institutional evolution, whereas the French model is rooted in revolutionary constitutionalism and the principle of popular sovereignty. From the informal advisory body of the Norman period—the king’s retinue—through the Great Council (first convened in the 13th century), the English Parliament gradually evolved. Following the Glorious Revolution of 1688, it emerged as the institution that asserted supremacy over the monarch. The doctrine of parliamentary sovereignty has remained a cornerstone of English constitutional law for centuries.

In France, assemblies with a dual ecclesiastical and secular character—often referred to as “synodal diets”—can be traced back to the 9th century and continued into the 13th century. The Estates-General were abolished in 1614, a fate shared by similar representative bodies across Europe, with the notable exception of Poland. A brief revival of estate representation occurred in 1789, when the Estates-General were convened once more, marking the beginning of the major political and social transformation known as the French Revolution. On June 17, 1789, the Third Estate proclaimed itself the National Assembly, thus dissolving the Estates-General and initiating a new constitutional order. The subsequent development of France’s constitutional system was extremely turbulent.

The study also considers other European experiences, including those of Spain, Germany, and Italy, thereby enriching the comparative framework. Methodologically, the research combines historical analysis, comparative constitutional inquiry, and normative legal interpretation. Primary and secondary sources include constitutional texts, scholarly literature, and jurisprudential commentaries.

The conclusion emphasizes that representative institutions are not merely legal constructs but also cultural and political embodiments of legitimacy and authority. Their effectiveness depends not only on constitutional design but also on democratic practice, political accountability, and civic participation.

Keywords: parliament; representative government; constitutional history; popular sovereignty; modernization.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторско-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).